

XVIII ASRDA ROSSİYADA DAVLAT BOSHQARUVI

Azimjonova Fotima Furqatovna

Termiz Davlat Pedagogika institute talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14651554>

Annotatsiya: XVIII asrning birinchi yarmida amalga oshirilgan davlat boshqaruvining maqsad-vazifalarini ochib berish orqali Pyotr I islohotlarning Rossiya tarixidagi ahamiyti va o'rnini yoritish.

Kalit so'zlar: Pyotr, Senat, kollegiya, Muqaddas sinod, Bosh magistr prokratura, voevod, guberniya, provensiya, okrug, uyezd.

Аннотация: Разъяснение значения и места реформ Петра I в истории России через раскрытие целей и задач государственного управления в первой половине XVIII века.

Ключевые слова: Петр, Сенат, коллегия, Священный Синод, Главный магистрат, Прокуратура, «Уровневый стол», воевода, провинция, происхождение, уезд, уезд.

Abstract: Explaining the importance and place of Peter I's reforms in Russian history by revealing the goals and objectives of public administration in the first half of the 18th century.

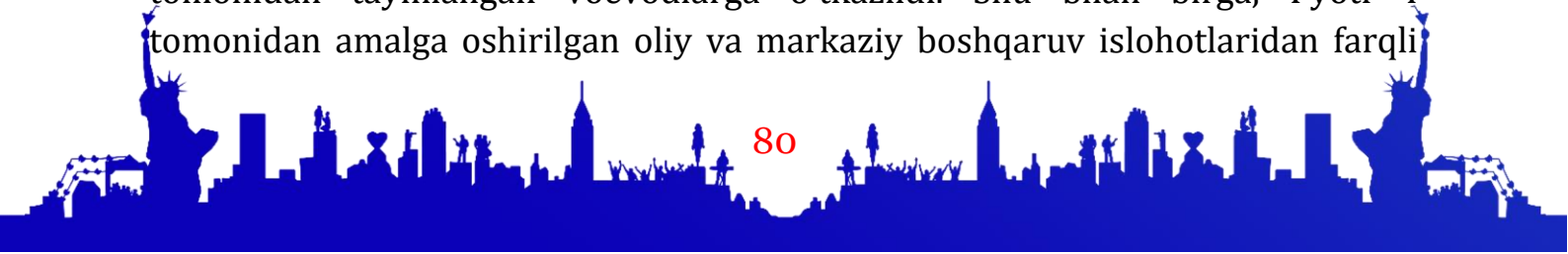
Keywords: Peter, Senate, board, Holy Synod, Chief Magistrate, Prosecutor's Office, "Level Table", voivode, province, provenance, district, county.

Pyotr I davrida Rossiya davlatchiligining huquqiy asoslarini yaratishga birinchi jiddiy urinishlar qilingan, birinchi marta monarxning oliy hokimiyati qonuniy ravishda dunyoviy qonunlarda mustahkamlangan bo'lib, uning asosini G'arbiy Yevropa davlatlarining huquqiy an'analari va tabiiy huquq tushunchasi tashkil etgan. Pyotr I davrida davlat muassasalarining yangi tizimi shakllanib, absolyut (mutlaq) monarxiyaning shakllanishi o'z yakuniga yetdi. Pyotr I o'zining islohotlari bilan Rossiyani Yevropaning rivojlangan kuchiga aylantirdi. U amalga oshirgan o'zgarishlar jamiyatning barcha jabhalarini qamrab oldi, iqtisodiyot va madaniyatning yuksalishi bilan birgalikda amalga oshirildi. ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, mantiqiylik, analiz, sintez va obyektivlik usulidan foydalanildi. Mazkur tadqiqot jarayonida XVIII asrning birinchi choragida Rossiyada davlat boshqaruvi islohoti obyektiv ochib berildi. MUHOKAMA VA NATIJALAR 1716-yilda podshohning shaxsan ishtiroki bilan tuzilgan Harbiy Nizomning 20- maddasida monarxning mutlaq hokimiyati prinsipini qonuniy ravishda rasmiylashtirganligi, yuqori hokimiyatning yangi ta'rifi Pyotr I tomonidan to'liq qabul qilingani xarakterlidir. 1721-yil 11-

oktyabrda Pyotr I yangi imperator unvonini qabul qildi va —Buyuk|| deb nomlana boshladi. Biroz oldin Buyuk Pyotr islohotining idiologi Feofan Prokopovich tomonidan tayyorlangan Diniy Reglamentda* : "Monarxlarning hokimiyati samoderjaviya bo'lib, Xudoning o'zi vijdon bilan bo'ysunishni buyuradi"- deb ta'kidlangan. Pyotr I tomonidan olib borilgan davlat boshqaruvidagi islohotlar tizimli va qat'iy ketma-ketlik bilan ajralib turmasa ham, sinchkovlik bilan o'rganib chiqilganda, u uchun doimo ustuvor bo'lib kelgan ikkita vazifani, ya'ni: 1) davlat organlarini va butun boshqaruv tizimini birlashtirish; 2) ochiq (prokuratura) va maxfiy (fiskal tizim) nazorati tizimi bilan birgalikda podshoh hukmiga binoan hukumatda qonuniylikni ta'minlaydigan kollegial prinsipni yuritish kerak bo'lgan² . Umuman olganda, Pyotr I davlat islohotlarining asosiy vazifasi davlat apparatini tubdan qayta qurish edi, chunki Moskva knyazligi davrida shakllanib an'anaviy tarzda tashkil etilgan hokimiyat va boshqaruv jamiyatni modernizatsiya qilish sharoitida iqtisodiy barcha resurslarni safarbar qila olmadi. Davlat apparatini modernizatsiya qilish uni qurishni mutlaqo yangi tamoyillarini nazarda tutgan. Davlat apparatini isloh qilish 2 bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqich 1699-1711 yillarda – burmistr palatasini tashkil qilishdan to senat tuzilgungacha davom etdi. Bu davrdagi islohotlar shoshma-shosharlik bilan, aniq ishlangan rejalarsiz amalga oshirilgan edi. Ikkinchi bosqich esa ancha tinch, —Shimoliy urush|| ning eng og'ir davri orqada qolgan vaqtda amalga oshirildi. Mahalliy hokimiyatni isloh qilish Pyotr I hukmronligining islohotchilik faoliyati davomida juda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ko'p jihatdan, mahalliy muassasalar tizimidagi ishlarning holatiga islohotchi shohning bunday e'tibori davlat oldida turgan pragmatik vazifalar: faol tashqi siyosat uchun mablag ' topishga harakat qilib, Boltiq dengiziga chiqish uchun uzoq muddatli kurashga jalb qilinganligi bilan izohlanadi. Mahalliy boshqaruvning eski tizimi urush sharoitida davlatning soliqlarni o'z vaqtida yig'ib olish va harbiy majburiyatlarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan fiskal vazifalarini hal qilishni ta'minlay olmas edi. Shuningdek, XVII asr davomida prikaz boshqarmasi va zemstvo hokimiyati o'rtasidagi munosabatlar tartibsiz bo'lib, tartib joriy etish dolzarb vazifa edi. Mahalliy hokimiyatni isloh qilish avvalgi davrda vujudga kelgan hududiy muassasalar va mahalliy hokimiyat organlarini yanada markazlashtirish va byurokratlashtirish orqali amalga oshirildi. Pyotr I hukmronligining boshida, guba oqsoqqollar* instituti bekor qilindi, mahalliy boshqaruvdagi asosiy rol nihoyat markaziy hukumat tomonidan tayinlangan voevodlarga o'tkazildi. Shu bilan birga, Pyotr I tomonidan amalga oshirilgan oliy va markaziy boshqaruv islohotlaridan farqli

o'laroq, mahalliy boshqaruvdagi o'zgarishlar qat'iy ketma-ketlik bilan ajralib turmadi va kamroq muvaffaqiyatli bo'ldi. Pyotr I bir vaqtning o'zida G'arbiy Yevropa kameralizmi ruhidagi ma'lum bir elementlarni kiritishga harakat qildi. Olimlarning fikriga ko'ra, markaziy hukumatning mahalliy ma'muriyatda o'zaro bir-birini istisno qiladigan ikkita tamoyilni birlashtirishga urinishidan iborat bo'lgan ushbu asosiy ziddiyat asosan Pyotr I davrida amalga oshirilgan mahalliy boshqaruvdagi ko'plab qayta tuzilishlarining muvaffaqiyatsiz bo'lishini oldindan belgilab qo'ydi. Pyotr markaziy hukumatning mahalliy ma'muriyatdagi byurokratik prinsipini mahalliy hukumatlar bilan birlashtirishga intilgan. Buni aks ettiruvchi uning boshqaruv tizimidagi o'zgarishlarining mohiyati 1713-yilda dvoryanlardan saylangan va gubernator huzurida o'z toifasi kengashini tashkil qilgan landrat institutini yaratish misolida aniq ko'rinib turibdi. Ularning roziligisiz gubernator hech qanday ish qilmasligi kerak edi, ular ustidan sud qilish huquqidan mahrum etildi (Landratlar faqat Senatda sud qilingan). Biroq, aslida, Landratlar dvoryanlar tomonidan saylanmagan, balki Senat yoki gubernatorning o'zi tomonidan tayinlangan, ular bu lavozimga o'zlari uchun kerakli bo'lgan odamlarni tanlagan. Besh yildan kamroq vaqt mobaynida ular bekor qilindi. Shu bilan birga, mustaqil sud muassasalarini tashkil etish orqali sudni ma'muriyatdan ajratishga birinchi urinish amalga oshirildi. 1715- yilda uyezd shaharlarida sud voevoddan olib qo'yilib, maxsus mansabdor shaxslarga — landrixterlarga (mahalliy sudyalarga) topshirildi. Aytish mumkinki, bu Rossiya sharoiti uchun juda g'ayrioddiy tashabbus bo'lib, urinish muvaffaqiyatsiz tugadi. Boshidanoq provinsiya sudlari faoliyati gubernatorlar va voevodlarning qat'iy nazorati ostida bo'lgan. 1722-yilda provinsiya sudlari umuman bekor qilindi. Mahalliy hokimiyatni kuchaytirish orqali soliqlar yig'ilishini va davlat bojlarini bajarilishini yaxshilash maqsadida hukumat 1719-yilda yangi mintaqaviy islohotni amalga oshirdi va mahalliy ma'muriyat tuzilishi o'zgartirildi. Mahalliy dvoryanlarni hukumat ishlariga jalb qilish uchun dvoryanlardan saylangan yangi zemstvo komissarlari instituti tashkil etildi, ularga uyezdlardagi barcha moliya va politsiya idoralari ishonib topshirildi. Palata-kollegiyasi nomidan guberniyalarda barcha daromadlar uchun mas'ul bo'lgan kamerirlarga bo'ysungan zemstvo komissarlari 1724-yilda kiritilgan jon boshidan olinadigan soliqning to'g'ri yig'ilishini nazorat qildilar. Shuningdek, ularga yo'llar va ko'priklarning holatini nazorat qilish, politsiya vazifasini bajarish, dehqonlar axloqini nazorat qilish topshirilgan. Biroq, landratda bo'lgani kabi, bu islohot kutilgan natijani bermadi. Davlat va harbiy xizmat bilan shug'ullanadigan dvoryanlar o'zlariga yangi tashvishlar yuklashni xohlamadilar.

Pyotr I Rossiyada shaharliklar tabaqasini tashkil qilish uchun birinchi jiddiy urinishni amalga oshirdi, natijada shaharlar yangi maqom va huquqlarga ega bo'ldi. Bu rus shaharlarini G'arbiy Yevropa shaharlariga yaqinlashtirishda o'z ifodasini topdi¹³. Rossiya shaharlarining o'zgarishi Pyotr I uchun edi, sababi u shahar savdosi va sanoat sinfining ko'tarilishini mamlakat farovonligining asosiy omili deb hisoblardi. 1699-yilda savdogarlarga katta huquqlar berish, shuningdek, Shvetsiya bilan urushga tayyorgarlik ko'rish maqsadida, Pyotr birinchi shahar islohotini amalga oshirdi va shahar aholisi uchun o'z-o'zini boshqarishni joriy qildi. Ularning markazdagi mahalliy voevodlar va prikaz tashkilotlariga bo'ysunishni bekor qildi. Aksariyat shaharlarda boshqaruv shahar aholisi tomonidan saylangan burmistr'larga o'tdi. Moskvada Burmisterlar palatasi tashkil qilindi, u tez orada mahalliy burmistlar bo'ysunadigan Ratusha* deb nomlandi. Boshqa shaharlarda boshqaruv zemstvo mahkamalari tomonidan saylangan burmistrlar bilan amalga oshirildi. Biroq, haqiqiqatda shaharlarning o'zini o'zi boshqarishi natija bermadi. Islohot asosiy maqsadga, ya'ni davlat soliqlarini undirishning samarali tizimini tashkil etishga bo'ysundirildi va tez orada Ratushaning o'zi to'g'ridan-to'g'ri markaziy xazina uchun soliqlar, bojxona va boshqa bojlarning mas'ul yig'uvchisiga aylantirildi.

XULOSA.

Pyotr I davrida shakllangan davlat boshqaruvining harbiy-byurokratik modeli demokratik tamoyillarni mahalliy o'zini o'zi boshqarish shaklida rivojlantirishga ko'p ham yordam bermadi. Pyotr I hukmronligi oxirida byurokratik institutlar (gubernatorlar, voevodlar) va zemstvo muassasalari (uyezd va shaharlarda) o'rtasidagi qarama-qarshilik kuchaygan. Byurokratiya asta-sekin mahalliy hokimiyatning saylanadigan organlari faoliyatini pasaytiradi va bo'ysundiradi. Manbalarda mahalliy magistratlarga zulm o'tkazgan, savdogarlarning mablag'lariga qurilgan ratusha binolarini olib qo'ygan voevodlarning o'zboshimchaliklariga qarshi saylanadigan shahar organlarining huquqlari to'liq yo'qligi haqida ko'plab misollar keltirilgan, shu sababli ular Bosh Magistratda himoya izlashga majbur bo'ldilar. Shunday qilib, mahalliy boshqaruv islohotlari avvalgi davrda yuzaga kelgan hududiy muassasalar va mahalliy hokimiyat organlarini markazlashtirish va byurokratlashtirish orqali amalga oshirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Орлов А.С., Георгиев В.А. в общ. История России. М. —Прспект||, 2000.,
2. Медушевский, А. Н. Административные реформы в России XVIII—XIX вв. М., 1990. С.123

3. Анисимов Е. В. Время петровских реформ. — Л., 1989.
4. Волков В. А. История России. Конец XVII – начало XX вв. — «Прометей», 2019. С. 20
5. Костомаров Н.Н. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. М.—Книга и бизнес||.1992.

